

Книга-альбом „Історія української вишивки” Т.Кари-Васильєвої побачила світ у видавництві „Мистецтво” 2008 року. Видання вирізняється вишуканим, виваженим добором та розміщенням ілюстрацій (макетів художнього оформлення А.Прибеги), високою поліграфією. Тож не дивно, що в X Всеукраїнському рейтингу „Книга року 2008” їй було присуджено диплом за перше місце в номінації „Візитівка”. Шкода, що через невисокий тираж, зумовлений національною програмою „Українська книга”, це фундаментальне дослідження приречено стати бібліографічною рідкістю, а відтак недоступним не тільки для широкого кола зацікавлених читачів, а й більшості фахівців – музейників, професійних художників та народних майстрів. Тому сподіваємося на появу нових праць ученої. Адже її роботи, у сенсі мистецтвознавчого осмислення проблеми, є наскрізь новітніми явищем наукового бачення історії української вишивки, а тому оцінені ним для визначення дійсного місця тароліцького унікального явища у формуванні інших видів українського декоративного мистецтва і національної духовної художньої культури загалом.

Софія БОНЬКОВСЬКА

кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник
ІМФЕ ім. Т. Рильського НАН України.

НОВЕ СЛОВО У ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВІ

Генералюк Л. Універсализм Шевченка: Взаємодія літератури і мистецтва. –
К.: Наукова думка, 2008. – 544 с.

Шевченкознавство як інтегральна складова української гуманітаристики за два останні десятиліття відчутно змінило свою конфігурацію, а в її межах – проблемно-сміслове поле. Нових стимулів йому додав фундаментальний «поисл» – зняття табу на методологію досліджень з правом на суб'єктивізацію авторських поглядів як на постать Тараса Шевченка, так і на спеціальні питання його великої творчої спадщини. Від 1990-х років наукові спостереження над Шевченковим феноменом диференціюються з особливим прискоренням, загострюючи полярність суджень у розмовах про новаційні інтерпретаційні моделі розгляду конкретного творчо-біографічного матеріалу.

Ще й до сьогодні не вичерпано аргументів «за» і «проти» щодо індоктринованої Григорієм Грабовичем парадигми шевченкової «міфотворчості», деяких інших спроб уникнути канонізованих відчитувань біографії і творчого досвіду Шевченка – поета і художника. Активізації цього процесу додали й інші вчені з української діаспори, а серед них – Ярослав Розумний, Ася Гумецька, Богдан Рубчак,

Олег Ільницький, а найбільше Юрій Шевельов та Іван Фізер*. Автор сміливої наукової розвідки «Філософія чи філософія Тараса Шевченка?» І. Фізер вкотре нагадав колегам про можливість відкриття специфіки універсальної мови Шевченкових творів вприміж дисциплінарній стратегії дослідження. З того часу фронт дискусій над шевченкознавчою проблематикою

*Деякі з них опубліковано у вид.: Світи Тараса Шевченка. – Т. 1: Збірник статей до 175-річчя з дня народження поета / За ред. Л. М. Л. Залеської-Онишкевич, Л. Рудницького, Б. Певного, Т. Гунчака. – Нью-Йорк–Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1991.

щебільше змістився до методологічних тонкощів, а суто літературознавчі чи мистецтвознавчі підходи вже не могли обходитися без культурологічного інструментарію.

Відтоді ж шевченкознавці в Україні мали підставу констатувати, що з появою деяких «нетипових» підходів до семантики творів Т. Шевченка усувалися вкрай важливі аспекти творчо-смыслового порядку. Препарування складним емпіричним матеріалом рівні концептів і символів інколи надмірно дистанціювало культурологів чи літературознавців, що тяжіли до міждисциплінарності, від духового, емоційного культурно-історичного контексту, що викликало справедливу критику таких спроб. Але це не знімало з порядку денного актуальності нових, проникливіших, підходів до інтерпретації творчості поета і митця в цілісності його художньо-естетичної платформи.

Книга Лесі Генералюк «Універсализм Шевченка: Взаємодія літератури і мистецтва» якраз і є науковою працею, котра якоюсь мірою узагальнює всю динаміку складних трансформацій у методології сучасного літературознавства і на користь наукової відповідальності перед іменем Тараса Шевченка. Неновотні техніки ведення аналітичного дискурсу чимодні тенденції у світовій науці, а добре осмислена мета професійне покликання дисциплінувало авторку до строго концептуального мислення з розбудованою структурою та достосованою мережею значень, які логічно «виводяться» з самої стихії Шевченкового життя і Шевченкового інстинкту мистецтва та свободи у їх різних іпостасях.

Монографія за своєю специфікою нагадує монументальну споруду незвичної архітеконики, внутрішній простір якої суцільно перекроєний численними концептуально-понятійними мережами. Нелінійний характер розгляду фактичного матеріалу, втім, не завадив дослідниці бути послідовною у слідуванні наміченим шляхом. У вступі після невеликої історіографічної студії Леся Генералюк відзначає, що обрана нею наукова стратегія «дає змогу побачити, що природа його (Т. Шевченка. – Р.Я.) універсализму полягає не лише у багатогранності таланту чи комплексі набутих ним навиків і знань, а першочергово у його здатності інтегрувати в собі різні культурні й ціннісні системи, відшукувати логіку й взаємопов'язаність всього сущого, використовуючи цей процес становлення себе як особистості задля цілей становлення української нації як суб'єкта історії» (с. 12). В такий спосіб авторка наголошує на установці збалансованості дальшого розгляду морфології літературних мистецьких артефактів, що є принциповим моментом, оскільки при такій заданості суттєві естетичні аспекти творчості не можуть розглядатися поза історичним, творчо-біографічним чи емоційним контекстом.

«Співдія раціонального й естетичного мислення» – так авторка назвала перший розділ своєї книги. Його конфігурацію визначає система відомостей і значень різних таксономічних рівнів – від біографічного фактажу, питомих мистецьких занять до психофізіологічної транспозиції (визначеної як «функціональна асиметрія мозку»). Передують «загальні зауваги» щодо поняття універсализму натури Тараса Шевченка. «Шевченкові, – вважає дослідниця, – властива головна риса універсального таланту – синтетична здатність до інтеграції, до узагальнюючого погляду на буття: одномоментне бачення деталей, фрагментів і осягнення цілого, масштабних напрямних векторів еволюції чи окремих їх відгалужень» (с. 15).

Ведучи натако му рівні розгляд проблематики, Леся Генералюк поступово виводить читача на стежки наукової біографії Т. Шевченка, ретельно відслідковує історичні, побутові чи психологічні деталі, якими можна пояснювати певні вчинки й мотивації. Пам'ятаючи тезу про універсализм, авторка не проминає жодної години, аби підкреслити природу «поліморфності» творчого мислення Т. Шевченка, навести паралелі з іншими визначними культурними постатями різних історичних епох. Розвиток авторської думки поетапно стосується науково-прикладних зацікавлень поета і митця, ландшафтної географічних і навіть геологічних інспірацій, його скульптурних вправлень і гравірування.

Чиневперше у шевченкознавстві в контексті висвітлення сукупних творчо-біографічних питань, передусім мотиваційного характеру, Леся Генералюк багато уваги приділяє спеціальним психофізіологічним аспектам, проектуючи їх на деякі загальні наукові теорії. «Гіпотеза

приналежності Шевченка до типу особистостей з однаково сильно працюючими півкулями головного мозку, яку пропонує мовякості мотиваційного психофізіологічного чинника досліджуваного в наступних розділах явища взаємодії мистецтв, має своє підґрунтя», – стверджує авторка (с. 46). Далі наводяться уточнення, що підтверджуються не лише відстороненими думками філософів чи психологів (з-поміжних А. Бергсон, К. Юнг), а й присутнісними спостереженнями мистецтвознавців і культурологів.

Попередня увага Леся Генералюк до питань, які навіть сьогодні не завжди толеруються літературознавцями чи мистецтвознавцями, полегшує авторське проникнення у більш складні питання рецензованої монографії. Не менше дослідницької відваги вчувається у сформульованні назви наступного, другого розділу – «Синкретичність світогляду: інтеграція селянської, козацької картини світу і картини світу літературно-мистецької, дворянської еліти». Його авторка розпочинає параграфом «поняття картини світу», авже звідси переходить до особливостей Шевченкової індивідуальної картини світу з її складною структурною будовою.

Щоб не бути теоретично відстороненою від емпіричного матеріалу, Леся Генералюк послідовно зупиняється на «пристанках» життєвого і творчого досліду Т. Шевченка, призбираючи добірку чинників, що прямо або опосередковано вплинули на цілісність світоглядного імперативу поета і художника. Свого роду «монографією у монографії» можна вважати третій розділ «Універсалізм Шевченка у контекстах епохи», який має два взаємообумовлені підрозділи: «Шевченко – сплав культурних парадигм» і «Проблема універсалізму і нового митця в контексті епохи».

Відповідно до поставленої у праці мети Леся Генералюк зробила ще один рішучий крок, ув'язуючи Шевченків універсалізм з класичними критеріями культурної універсальності і титанізму, властивими представникам Ренесансу. В такому широкому контексті особистість українського поета і митця проектується особливо рельєфно. Для цього окремими параграфами вирізняє тематику гуманізму, антропоцентризму, етноцентризму, гармонії. Строго притримуючись обраної дослідницької стратегії, авторка багатомісяця приділила увагу світленню питання петербурзького, а відтак українського контекстів універсалізму.

«Безсумнівно, універсалізм Шевченка невичерпується співмірністю його поетаті зобширом виключно культурних контекстів, – справедливо зауважує авторка. – Інша, соціально-політична лінія українського етноренесансу, яка завдяки йому в слов'янській країні проявилася чиненая скраше в період «весни народів», була результатом його фундаментальних історичних осмислень, інтуїтивних прозріннь в процесі естетичної діяльності та суто індивідуального таланту вловлювати максимум існуючих зв'язків, передбачати наслідки суспільних реалій» (с. 208). Разом з тим, доповнюючи цю тезу й наближаючи її до безпосередньо естетичних досвідів, дослідниця акцентувала: «Заобширом поєднання різних систем Шевченко, демонструючи поліваріантну взаємодію мистецтв у середині культурного поля, є універсальним явищем культури» (с. 209).

У двох наступних розділах Леся Генералюк переходить до синкретичної природи творчості Тараса Шевченка. У четвертому розділі, який названо «Взаємодія мистецтв і творчості Шевченка», авторка позначає такі елементи творчої методології поета і художника, як синестезія, асоціативність, «модель словесно-візуально-звукових взаємодій», «асоціативного колажу» і навіть «кінематографізму», що при спірності самого звучання терміну є точно дібраним відповідником до динамічної «стрічки» образно-тематичного мислення Т. Шевченка.

П'ятий розділ – «Взаємодія образотворчого мистецтва і літератури» – ще конкретніше зорієнтований на тематику змісту поезій, малярських і графічних творів. Підрозділами «розводяться» дві концептуальні проекції: мистецтво в літературі і література в мистецтві, залежно від чого структурується внутрішня проблематика. Викликає велику повагу наукова ерудиція дослідниці, з якою вона вийшла на досі не вживану щодо Шевченкової спадщини систему координат, відстежуючи в ній оансах семантику поетичних, малярських і графічних творів. Фактично, завдяки добре оснащеним аналітичним студіям, проведеним у цьому розділі, Леся Генералюк могла підійти до останнього з розділів, в якому великий масив ідей і

«відчитувань» смислів синтезується через так звані «образи-концепти». Повна назва шосто-горозділу – «Образи-концепти (начерк цілісної структури образів літературно-мистецької спадщини Шевченка)» – є важливим підсумком проведеного дослідження і безсумнівним тріумфом авторки, яка, незважаючи на великий об'єм розглянутого матеріалу і складну парадигматику Шевченкового творчого генія, зробила якісно новий і вагомий крок у шевченкознавстві та гуманітаристиці в цілому.

Відзначаючи оригінальність авторської моделі розгляду титульної проблеми, не можна оминати факту відкриття Лесею Генералюк шляху до більш уважного прочитання багатоскладного мотиваційного і контекстуального поля Шевченкової образності. Як пише сама дослідниця в завершальній частині книги «Замість висновків», на нинішньому етапі розвитку шевченкознавчої науки варто наголосити, щоне існує роздільних картин світу Шевченка-поета, Шевченка-прозаїка і окремо – Шевченка-художника. Так само основні структурні компоненти його картини світу, незалежно від їх номінативно-семантичних чи символіко-семіотичних позначень (міфообрази – міфемі, міфологеми, – архетипи, символи, концепти, теми, мотиви), репрезентовані в двох системах координат: вони формуються двома взаємопосилюючими мовами в двох рівноправних методах художнього висловлювання» (с. 515). Але щоб вийти на таке узагальнення, дослідниця доклала справді титанічних зусиль, долучивши до методологіє ефективний культурологічний інструментарій, яким, доречі, авторка ніколи не скористалася не по суті.

Монографія Лесі Генералюк побачила світ того ж року, що і праця Івана Дзюби «Тарас Шевченко. Життя і творчість». І одна, і друга книга стали значимими подіями в інтелектуальному житті України, і кожна з них прокладає дальший шлях до нових можливостей в осягненні знакового явища світової культури – Тараса Шевченка.

Роман ЯЦІВ

кандидат мистецтвознавства

ПРО ТЕКСТИ І КОНТЕКСТИ

Мусієнко О. Українське кіно: тексти і контексти. – Вінниця: Глобус прес, 2009. – 432 с.

Час, - писав Сергій Ейзенштейн, - центральна драма персонажів ХХ століття. Центральною ж драмою самого кіно всіх напрямів і цехів є обов'язкове перетворення „чутливості” кінокадру /власне часопростору в ньому/ на той чи той сенс – себто на якийсь узагальнений зміст. „Матеріальне” в кадрі підкреслено видно, і видиме, отже, по тому семантизується, стрімко входить у, сказати б, „платонівський” – ніби невидний і невидимий простір, що у ньому людство зберігає всі найважливіші громадянські сенси, змісти, узагальнення.

Глядач переживає цю драму інтуїтивно. Кінознавець же має її віддалити, прояснити і пояснити. Зрозуміло, за умов чіткого розуміння як першого принципу кіно.

Автор рецензованої книги це не тільки розуміє – він у режимі надзвичайної послідовності той перший принцип робить головним своїм методом. Понад десять друків аркушів подань безлічі конкретного кіноматеріалу – національного і всесвітнього – той, з дозволу сказати, „чор-

